

The image of Iranian culture and civilization in Abu Dolf's travelogue

Salahaddin Abdi¹ , Abozar Golzar² , Sedigheh Zoodranj³

1. Associate Professor of the Department of Arabic Language and Literature, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. (Corresponding Author). Email: s.abdi@basu.ac.ir
2. Associate Professor of the Department of Arabic Language and Literature, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran., Email: aboozar.golzar@gmail.com
3. Assistant Professor of the Department of Arabic Language and Literature, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. Email: s.zoodranj@basu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>Article history: Received: <i>12 Jan 2024</i> Revised: <i>01 April 2024</i> Accepted: <i>03 June 2024</i> Published online: <i>20 June 2024</i></p> <p>Keywords: <i>Comparative Literature, Illustration, Iranian Attractions, Abu Dulaf Travelogue, springs</i></p>	<p>Illustration refers to a relatively new approach in comparative literature that studies the extracurricular "other" image in national literature or the study of the image of an "I" in another literature. Travelogues as a document of historical and social value are among the most important and valuable sources in illustration and have had a special place in the literature of each era and reflect the life, culture since ancient times as one of the important literary types. Nature is the attraction of different nations from the point of view of the author of that travelogue. Iran's attractions include natural attractions, man-made attractions, and cultural and historical attractions. One of the travelogues that describe the attractions of parts of Iran in the fourth century AH is the travelogue of Abu Dulaf. In this travelogue, the regions and works of Iran are depicted by Abu Dulaf. The results showed that the image of springs, mines, flowers, fruits and mountains as Iran's natural attractions in the Abu Dulaf travelogue of further feedback and cultural and historical attractions and man-made attractions are in the next stages and readers Iranian and Arabic study of the travelogue, which was the result of Abu Delf's observations and acquaintance with the attractions of Iran, are encouraged to see them more than before. The research method of this research is descriptive-historical and the author relies on historical documents to represent the attractions of Iran in the mentioned travelogue.</p>

Cite this article: Abdi, Salahaddin. Golzar, Abozar. Zoodranj, Sedigheh (2024). The image of Iranian culture and civilization in Abu Dolf's travelogue, Iranian Civilization Research 6(1) 247-263.

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: 10.22103/JIC.2024.23296.1317

English Extended Abstract

---

1. Introduction

Imagology is a branch of comparative literature, and the term itself is quite broad and encompassing. In fact, the word "imagology" is relatively new and is not even registered in some dictionaries. Imagology adopts an interdisciplinary approach, utilizing well-established fields such as literary history, political history, social psychology, and newer disciplines like aesthetics and semiotics. Imagology provides a perspective to view and understand one's own image within a foreign text, enabling insights into one's society, culture, artifacts, nature, and personality. The purpose of imagology can be seen as seeking one's own culture within another's literature and vice versa. This discipline places the researcher at the intersection where literature meets history, sociology, and other humanities. Travelogues are valuable historical and social documents and are considered significant sources in imagology. They present the character, social behaviors, artifacts, etc., in a literary format, playing a crucial role in introducing and understanding societies and the perspectives of different nations towards each other. By examining travelogues from a comparative literature perspective, people of each country can see their place from the viewpoint of others and understand how other nations perceive them and their country. They can also become aware of the impact of their traditions, systems, history, and landscapes as depicted in another's literature, thus gaining a better self-understanding and evaluating their relationships with others. One such travelogue that describes and examines regions of Iran in the 4th century AH is the travelogue of Abu Dolf. Given the importance of this travelogue and the precision of the author in describing the attractions of Iran at that time, we aim to examine the attractions of Iran as depicted in Abu Dolf's travelogue and address the following questions:

1. Which attractions of Iran are most frequently depicted in Abu Dolf's travelogue?
2. How realistic are the images that Abu Dulaf portrays of Iranian civilization?
3. What does Abu Dolf's knowledge about Iran's attractions rely on?

2. Research Methodology

The research method of this study is descriptive-historical, with a comparative literature approach, relying on historical documents to represent the attractions of Iran in the mentioned travelogue.

3. Discussion

Abu Dolf's Mis'ar ibn Muhalhil Khazraji was an Arab traveler, poet, and scholar whose birth and death dates are unknown, though it is certain he lived in the 4th century AH. He spent some time serving Nasr ibn Ahmad, the Emir of the Samanids, and traveled to China and India in 331 AH. Between 331-341 AH, he traveled through various cities in Iran and spent some time under the patronage of Abu Ja'far Muhammad ibn Ahmad, the Emir of Sistan. His lineage traces back to the people of the port of Yanbu on the eastern coast of the Red Sea, belonging to the Khazraj tribe, known since the time of the Prophet Muhammad (PBUH). It appears that Abu Dolf was a literate man whose circumstances led to extensive travels, ultimately becoming a wandering poet in the court of Nasr ibn Ahmad Samanid, the Emir of Bukhara (Krachkovsky, 2005: 106). He also spent time under the patronage of Sahib ibn Abbad, who honored him greatly. In 331 AH, Abu Dolf traveled from China to Bukhara, passing through Western and Eastern Turkestan, Tibet, and then to India, before returning to the Islamic lands via Sistan. Abu Dolf wrote two travelogues or treatises, which were not published simultaneously. The first treatise describes his travels to China and India and has been published twice with Arabic investigations. The second treatise covers his

English Extended Abstract

---

travels to Central Asia and Armenia, published by Petros Bolgakov and Anas Khalidov. Some believe that Abu Dolf wrote both treatises in 344 AH, but evidence suggests that the second treatise was written after the first (Krachkovsky, 2005: 337). During these years, he also wrote another treatise describing the landscapes of Azerbaijan, Armenia, and Iran. This treatise includes two parts: the first part appears to describe a specific journey, while the second part encompasses most of his observations. It seems that the second treatise begins with a journey from Shiz in Azerbaijan. Subsequently, Abu Dolf traveled north to Baku in Shirvan, then Tbilisi, and returned to Azerbaijan, moving through Ardabil and Sharzor, before taking the route through Kermanshah to Hamedan, Rey, Tabaristan, Qumis, Nishapur, Herat, and beyond, eventually describing Isfahan and cities of Khuzestan. The attractions of each country are divided into three categories: a) natural attractions like mountains, caves, springs, seas, rivers, etc., b) human-made attractions like museums, parks, dams, etc., and c) cultural and historical attractions like palaces, castles, bridges, mosques, bazaars, etc. The natural attractions in the destination are often the first thing that draws attention, and basically, a diverse combination of natural resources can be used to create an attractive environment for tourism development and attracting people. Among the natural attractions that stand out in Abu Dolf's travelogue are springs, mines, flowers, fruits and mountains. In portraying human-made attractions, Abu Dolf described the construction method of each one, which was mainly done by Iranian architects, with the insight that these descriptions were mostly the product of his observations and there is no imagination or exaggeration in it. The building and its description were present in most of the travelogues and it can be said that Abu Dolf's travelogue was in line with other travelogues in this regard.

Culture acts as an attraction factor. For those who travel, activities, events and cultural products affect them like an inspiring and attractive force. Cultural attractions include all the external and official manifestations and crystallizations of the culture of each country that can be seen, displayed or offered in some way. The palace and castle, the bridge, the mosque and the fire temple as five of the cultural and historical attractions of Iran have been given the attention of Abu Dolf's travelogue. Even though the bridge is man-made, it has been noted as another cultural and historical attraction of Iran in Abu Dolf's travelogue. In Izhaj, Khuzestan, there is a lake known as FAM Al-Bawab. Izhaj Bridge is called Khorezad or Khoraz Bridge. This bridge is on a dry valley that does not have water, except when it rains, when it becomes seaworthy. The strength of the bridge is made of iron and lead, and when this bridge is cut and broken. It remained like this for a while until Mohammad bin Ahmad Mokhti, the minister of Hasan Boyeh, rebuilt it after a few years of hard work, and most of the people who worked there were from Izja and Isfahan and worked without pay. This bridge is one of the important bridges that surprised Abu Dolf and he did not neglect all the details and wrote about this important bridge: "The Bridge known as Khoraz Bridge is also one of the buildings of this city. This bridge is located between Izhaj and Rabat and is one of the wonders of the world. The mentioned bridge is built on a dry river that has water only when it overflows with rainwater. At that time, this river turns into a raging sea, whose width on the ground is 1000 cubits, its depth is 150 cubits, and its bottom width is 10 cubits. The construction of this bridge from the bottom of the foundation to the floor is made with lead and iron, and as the building rises, its width decreases and its opening becomes narrower. On both sides of the bridge, iron slag mixed with molten lead has been poured into the gap between the building and the land next to the river. The width of the gap filled in this way reaches forty cubits on the ground. Here, the mouth of the river is one hundred and twelve cubits. Then the bridge is built on the mentioned foundations. In the gap between the foundations of the bridge and the two sides of the river, as well as on the ground, lead mixed with pieces of copper has been poured. This bridge has an arch and is very

English Extended Abstract

---

strong, and it is considered one of the wonders of architectural art. Abu Dulaf successfully depicted palaces, castles, and bridges as historical attractions reflecting the history and civilization of Iran, detailing each observation. In contrast, he briefly mentioned mosques and fire temples without elaborating on details. Mosques and fire temples are consistently mentioned throughout the travelogue, and in this respect, Abu Dulaf's travelogue aligns with other travelogues in describing these structures.

Conclusion

This research delves into imagology within comparative literature by examining Abu Dulaf's travelogue, which presents a comprehensive and detailed image of Iran's attractions. With expertise in mineralogy and botany, Abu Dulaf meticulously described each attraction. The springs depicted in his travelogue often possess therapeutic properties. Mines, like springs, are significant natural attractions highlighted in Abu Dulaf's travelogue, primarily featuring gold, silver, lead, mercury, and precious stones, compared to those from other regions. Mountains, flowers, and fruits also hold a special place in his travelogue. Human-made attractions like dams and buildings are described with details of their construction by Iranian architects, while cultural and historical attractions such as palaces, castles, and bridges are not overlooked. Natural attractions have the highest frequency in Abu Dulaf's travelogue with 34 instances, followed by human-made attractions with 9, and cultural attractions with 19 instances. Given that Abu Dulaf's travelogue relies on his observations and is realistic with detailed descriptions, it has, since its writing in the 4th century AH, encouraged both Iranian and Arabic readers to visit Iran's attractions. Compared to other travelogues, Abu Dulaf's is unique in its abundance of descriptions and comparisons of topics like flowers, fruits, dams, springs, mountains, and mines.

تصویر فرهنگ و تمدن ایرانی در سفرنامه ابودلف

صلاح الدین عبدی^۱✉، ابوذر گلزار^۲، صدیقه زودرنج^۳

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه بوعلی سینا همدان (نویسنده مسئول). رایانامه: s.abdi@basu.ac.ir

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه بوعلی سینا همدان. رایانامه: aboozar.golzar@gmail.com

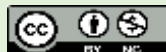
۳. استادیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه بوعلی سینا همدان. رایانامه: s.zoodranj@basu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: <i>مقاله پژوهشی</i></p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۴</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۱/۱۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۵</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰</p> <p>کلیدواژه‌ها: <i>ادبیات تطبیقی، تصویرگری، جاذبه های ایران، سفرنامه ابودولاف، چشمه ها</i></p>	<p>تصویرشناسی به رویکردی نسبتاً جدید در ادبیات تطبیقی اطلاق می‌شود که به مطالعه تصویر «دیگری» برون فرهنگی در ادبیات ملی یا بررسی تصویر یک «من» در ادبیات دیگری می‌پردازد. سفرنامه‌ها به عنوان یک سند با ارزش تاریخی و اجتماعی از جمله منابع مهم و ارزشمند در تصویرشناسی به شمار می‌آیند و از روزگاران گذشته به عنوان یکی از انواع مهم ادبی جایگاه ویژه‌ای در ادبیات هر عصر داشته‌اند و بازتاب دهنده زندگی، فرهنگ، طبیعت، جاذبه‌های ملی مختلف از دیدگاه نویسنده می‌باشند. جاذبه‌های ایران شامل؛ جاذبه‌های طبیعی، جاذبه‌های انسان-ساخت و جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی می‌باشد. یکی از سفرنامه‌هایی که به توصیف جاذبه‌های مناطقی از ایران در قرن چهارم هجری می‌پردازد، سفرنامه ابودلف است. در این سفرنامه، مناطق و آثار ایران توسط ابودلف به تصویر کشیده شده است. مقاله حاضر با هدف بیان خلق و خو، تصویر آثار و تمدن ایرانی و با روش توصیفی - تاریخی و با تکیه بر اسناد تاریخی در سفرنامه یاد شده و رویکرد ادبیات تطبیقی می‌پردازد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که تصویر چشمه‌ها، معادن، گل‌ها، میوه‌ها و کوه‌ها به عنوان جاذبه‌های طبیعی ایران در سفرنامه ابودلف از بازخورد بیشتری برخوردار بوده و این سفرنامه را در مقایسه با سایر سفرنامه‌ها، منحصر به فرد نموده است و جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی و جاذبه‌های انسان‌ساخت در مراحل بعدی قرار دارند و خوانندگان ایرانی و عربی با مطالعه سفرنامه یاد شده که حاصل مشاهدات ابودلف بوده و بیشتر واقع بینانه است به دیدن آن‌ها بیش از پیش ترغیب می‌شوند.</p>

استناد: عبدی، صلاح الدین؛ گلزار، ابوذر، زودرنج، صدیقه (۱۴۰۳). *تصویر فرهنگ و تمدن ایرانی در سفرنامه ابودلف*، پژوهشنامه تمدن ایرانی، ۶ (۱)، ۲۴۳-۲۴۷.

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

DOI :10.22103/JIC.2024.23296.1317

۱. مقدمه

۱-۱. بیان مسئله

تصویرشناسی یکی از شاخه‌های ادبیات تطبیقی است و اصطلاح تصویرشناسی بسیار عام و فراگیر است. در واقع واژه تصویرشناسی واژه‌ای نو است که حتی در برخی از فرهنگ‌های لغت هنوز ثبت نشده است (نامور مطلق، ۱۳۸۸: ۱۲۱). دانش تصویرشناسی رویکردی میان رشته‌ای دارد و از رشته‌های شناخته شده‌ای مانند تاریخ ادبی، تاریخ سیاسی، روانشناسی اجتماعی و رشته‌های نسبتاً جدید مثل زیبایی‌شناسی و نشانه‌شناسی استفاده می‌کند (نانکت، ۱۳۹۰: ۱۰۵). این علم زمینه ساز شناخت ملت‌ها از یکدیگر و آشنایی با تمدن و زیبایی‌های آن‌ها است، به همین دلیل از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و آثار ادبی که تصویر ملت‌های بیگانه در آنها انعکاس یافته است، آثار در خور بررسی از این لحاظ هستند (حسینی، ۱۳۹۵: ۳). کارکرد تصویرشناسی را می‌توان این گونه بیان کرد: تأمل در تلقی خاص ملتی نسبت به ملت دیگر و تصویرهایی که هر ملت از دیگری در آثار خود ارائه می‌دهد (علوی زاده، ۱۳۹۳: ۱۴۷). «دیدگاه‌های فردی و گروهی در تکوین روابط انسانی نقش بسیار مهمی دارند و بررسی این دیدگاه‌ها از ابعاد مختلف، در حیطه تصویرشناسی است. تصویرشناسی در حوزه‌های مختلف علمی نمود دارد؛ اما در ادبیات تطبیقی به رویکرد نسبتاً جدیدی اطلاق می‌شود که به مطالعه تصویر «دیگری برون فرهنگی» در ادبیات ملی یا بررسی تصویر یک «من» در ادبیات دیگری می‌پردازد» (نظری منظم و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵).

تصویرشناسی، افقی در مقابل قرار می‌دهد تا تصویر خود را در متن بیگانه ببینیم و بشناسیم و از این رهگذر پی به اجتماع، فرهنگ، آثار، طبیعت و شخصیت خود ببریم و می‌توان هدف از تصویرشناسی را جست‌وجوی فرهنگ خود در ادبیات دیگری و فرهنگ دیگری در ادبیات خود دانست. تصویرشناسی، پژوهشگر را بر سر تقاطعی قرار می‌دهد که در آن، ادبیات در کنار تاریخ، جامعه‌شناسی و دیگر علوم انسانی قرار می‌گیرد.

سفرنامه‌ها به عنوان یک سند با ارزش تاریخی و اجتماعی از جمله منابع مهم و ارزشمند در تصویرشناسی به شمار می‌آیند که خلق و خو، منش‌های اجتماعی، آثار و ... را در قالب ادبیات عرضه می‌دارند (گویارد، ۱۳۷۴: ۴۸) و در معرفی و شناساندن جوامع و نحوه نگرش ملت‌های مختلف نسبت به یکدیگر نقش بسزایی ایفا می‌کنند، چرا که بررسی سفرنامه‌ها از منظر ادبیات تطبیقی، این امکان را به مردم هر کشوری می‌دهد که جایگاه خود را از دیدگاه دیگران مشاهده کنند و دریابند که مردمان دیگر ملل و کشورها درباره آن‌ها و کشورشان چگونه داوری می‌کنند. همچنین می‌توانند به تأثیر سنت‌ها، نظام‌ها، تاریخ و مناظر زشت و زیبای سرزمین خود در رهگذر ادبیات دیگری آگاه گردند و به این طریق قادر خواهند بود که خود را بهتر بشناسند و اساس و چگونگی ارتباط خود با دیگران را ارزیابی کنند (غنیمی هلال، ۱۳۷۳: ۱۶۲).

یکی از سفرنامه‌هایی که به توصیف و بررسی مناطق ایران در قرن چهارم هجری می‌پردازد، سفرنامه ابودلف است و نظر به اهمیت این سفرنامه و دقت نگارندگان در توصیف جاذبه‌های ایران آن زمان بر آن شدیم که به بررسی جاذبه‌های ایران در سفرنامه ابودلف بپردازیم و از این رهگذر می‌کوشیم به پرسش‌های زیر پاسخ گوییم:

۱. تصویر کدام یک از جاذبه‌های ایران بیشترین بسامد را در سفرنامه ابودلف داشته است؟

۲. تصاویری که ابودلف از تمدن ایرانی بیان می‌کند تا چه حد واقع بینانه است؟

۳. معلومات ابودلف در مورد جاذبه‌های ایران بر چه چیزی تکیه می‌کند؟

۱-۲- پیشینه پژوهش:

درباره تصویرشناسی به طور کلی و بازتاب تصویر ایران در آثار ادبی پژوهش‌های معدودی صورت گرفته است که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم: مقاله‌ای با عنوان «تصویر ایران و ایرانی، در سفرنامه ژان شاردن» (۱۳۹۳) نوشته علوی زاده

می‌باشد که نگارنده به بررسی تصویر ایران و آداب و رسوم، عادات، لباس و مراسم ایرانی در سفرنامه ژان شاردن می‌پردازد. «تصویر ایران و ایرانی در سفرنامه از خراسان تا بختیاری» (۱۳۹۹) نوشته رحیمی نیا و همکاران است که نگارنده به تصاویری از آداب و رسوم مردم ایران را در سفرنامه می‌پردازد. «تصویرشناسی فرهنگی ایرانیان در آیین سفرنامه پولاک» (۱۳۹۶) نوشته تورج زینی وند است که نگارنده به تصاویری از عاداتها و رسوم مردم در عصر قاجار می‌پردازد. همچنین مقاله‌ای با عنوان «تصویر ایران در رمان سمرقند اثر امین معلوف، پژوهشی در ادبیات تطبیقی» (۱۳۹۵) نوشته نظری منظم و همکاران است که نگارنده به بررسی آداب و رسوم ایران در رمان معلوف پرداخته است. مقاله‌ای با عنوان «تصویر ایران و ایرانیان در سفرنامه ابن بطوطه» (۱۳۹۳) نوشته گنجی می‌باشد که نگارنده تصویر لباس، عزاداری و تصویر شهرهای ایران را در سفرنامه ابن بطوطه مورد بررسی قرار داده است. همچنین مقاله‌ای عربی با عنوان «جدلیه الأنا و الآخر فی أدب الرحلات بین ایران و مصر، دراسة مقارنة بین السفرنامه لمیرزاصالح الشیرازی و تخلص الإبریز لبططوی» (۱۳۹۸) نگارش یافته توسط حسینی و اشکوری است که نگارندگان، من و دیگری را در دو سفرنامه یاد شده مورد تطبیق قرار داده‌اند. پایان‌نامه‌هایی نیز در مورد تصویرشناسی به رشته تحریر درآمده است که از آن میان می‌توان به پایان‌نامه «بررسی تصویر ایران در رحله ابن بطوطه از منظر ادبیات تطبیقی» (۱۳۹۳) نوشته شریعت‌پناه اشاره کرد که نگارنده تصویر رسوم، عادات، مراسم، خوراک و غذا، آثار و شهرهای ایران را در سفرنامه ابن بطوطه مورد بررسی قرار داده است. در مورد جاذبه‌های ایران نیز مقاله‌ای با عنوان «رده‌بندی استان‌های کشور بر حسب جاذبه‌های گردشگری» (۱۳۹۳) نوشته نصراللهی و همکاران نگارش یافته که نگارنده در آن به جاذبه‌های هر یک از استان‌های ایران پرداخته و بر اساس آن استان‌های ایران را رده‌بندی کرده است.

با وجود جست‌وجو در پژوهش‌های فارسی و عربی هیچ تحقیقی در مورد فرهنگ و تمدن ایرانی و جاذبه‌های آن در سفرنامه‌ها صورت نگرفته و این پژوهش برای نخستین بار به بحث تصویر جاذبه‌های ایران در سفرنامه ابودلف می‌پردازد.

۱-۳- روش تحقیق:

روش تحقیق پژوهش حاضر توصیفی - تاریخی بوده با رویکرد ادبیات تطبیقی و با تکیه بر اسناد تاریخی به بازنمایی جاذبه‌های ایران در سفرنامه یاد شده پرداخته شده است

۲- تصویرشناسی

تصویرشناسی (Imagologie) عبارت است از جست‌وجوی تصویر دیگری بیگانه در متن ادبی. می‌توان گفت علم تصویرشناسی، شناخت انسان نسبت به انسان‌های دیگر را بر ما عرضه می‌دارد و از طریق این شناخت جوهر مشترک انسانی را بر ما آشکار می‌سازد. آنگاه به دنیایی که ما را با دیگران گرد هم می‌آورد، رهنمون می‌سازد (پروینی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۵). به عبارت دیگر تصویرشناسی به بررسی تصویر کشورها و شخصیت‌های بیگانه در آثار یک نویسنده یا یک دوره و مکتب می‌پردازد (نامور مطلق، ۱۳۸۸: ۱۲۲).

زادگاه تصویرشناسی کشور فرانسه است سپس از آنجا به سایر نقاط دنیا راه یافت. در حوزه مطالعات تاریخی و تطبیقی، سفرنامه‌ها به دلیل محتوای اجتماعی و فرهنگی خود از اهمیت بسیاری برخوردار هستند (سپهری، ۱۳۹۳: ۱۶۲). سفرنامه‌ها ماده اصلی و مهم علم تصویرشناسی را فراهم می‌آورند (نظری منظم و همکاران، ۱۳۹۷: ۷). آمیختگی و زندگی با ملت‌های مختلف علاوه بر تلاش در بررسی خلق و خو و سرشت آن‌ها و تحقیق در دین و ساختار حکومتشان غالباً زمینه خوبی برای مقایسه قرار می‌دهد. (فهیم، ۱۹۸۹: ۱۸).

تصویرشناسی فرصت می‌دهد تا ملت‌ها چهره خود را در ادبیات دیگران ببینند و پی به منزلت خود در میان سایر ملت‌ها ببرند و بتوانند موقعیت خود را اصلاح کنند و احیاناً در برابر تصویرهای نادرست و خلاف واقع از خود، دفاع کنند و بتوانند زمینه همکاری میان ملت‌ها را فراهم آورند.

تصویر ملت‌ها بر دو نوع است: ۱- تصویر یک ملت در ادبیات خودش. این نوع تصویر از چارچوب قومی و زبانی فراتر نمی‌رود، مانند تصویر یک کشور در ادبیات خود و یا تصویر زن عراقی نزد ادیب عراقی. در این نوع تصویر، من، تصویری برای خود من است. این نوع تصویر در به وجود آمدن شعور و آگاهی جمعی موثر است، زیرا یک ملت تصویر خودش را می‌بیند و به نقاط قوت و ضعف خودش آگاه می‌شود و در تصحیح آن‌ها می‌کوشد (عصفور، ۱۹۹۸: ۹۰). ۲- نوع دوم، تصویر ادبیات یک ملت در ادبیات ملتی دیگر است. لازم است که مقداری توجه مشترک بین دو ملت باشد تا یکی از آن دو ملت تصویری از دیگری در ادبیات خودش به وجود آورد، معمولاً ملت‌ها جز به کشورهای همسایه که بینشان مساله‌ای مشترک باشد و یا مصالح اقتصادی‌شان اقتضا کند و یا در صدد کسب دوستی طرف مقابل باشند، توجه نمی‌کنند (حنون، ۱۹۸۶: ۶۹). شایان ذکر است نوعی دیگر در این قسم وجود دارد که انعکاس و تصویر ادبیات ملت دیگر در نوشته‌های ادیبی که بدان ملت وابسته نیست؛ بیشتر این قسمت مربوط به سفرنامه و یادداشت‌هایی است که دیگران از ادبیات ملی کشوری دارند و ابراز می‌کنند مانند کتاب «آلمان» مادام دی ستایل فرانسوی (غنیمی هلال، ۱۹۹۹: ۴۲۰).

۳- ابودلف و سفرنامه او

ابودلف مسعر بن مهلهل خزر، جهانگرد، شاعر و دانشمند عرب است که تاریخ و محل تولد و درگذشت او مشخص نیست ولی تردیدی نیست که در قرن چهارم هجری می‌زیسته است و چندی در خدمت نصر بن احمد امیر سامانی به سر برده است و در سال ۳۳۱ هـ. ق به چین و هند رفته است و در سال‌های ۳۳۱-۳۴۱ هـ. ق در شهرهای مختلف ایران گردش نموده است و مدتی در خدمت و حمایت امیر سیستان ابوجعفر محمد بن احمد بوده است (مینورسکی، ۱۳۵۴: ۴). وی در بخش‌های شرقی سرزمین خلافت روزگار گذرانیده است و با نام مسعر بن مهلهل ابودلف الخزر جی الینوعی مشهور است (ثعالبی، ۱۹۸۳: ج ۳، ۴۱۳). نسب او به مردم بندر ینبوع در کرانه شرقی دریای سرخ می‌رسد و در اصل منسوب به قبیله خزر ج بوده که از روزگار پیامبر (ص) شهرت داشته است. چنین به نظر می‌رسد، ابودلف مردی ادیب بوده که اوضاع و احوال روزگار سبب سفرهای دور و دراز وی گردیده و دست سرنوشت او را به صورت شاعری آواره و مدیحه‌سرا به دربار نصر بن احمد سامانی، امیر بخارا کشانیده است (کراچکوفسکی، ۱۳۸۴: ۱۰۶). او مدتی را در خدمت صاحب بن عباد گذرانید و از خوان کرم او بهره‌مند گردید و صاحب، او را بسیار اکرام می‌داشت (ثعالبی، ۱۹۸۳: ج ۳، ۴۱۴). وی در سال ۳۳۱ هـ. ق از چین به بخارا آمد سپس از ترکستان غربی و ترکستان شرقی و تبت گذشت و از راهی نامعلوم به چین درآمد و از آنجا به هند رفت و از راه سیستان به دیار اسلام بازگشت (کراچکوفسکی، ۱۳۸۴: ۱۰۶). ابودلف دو سفرنامه یا رساله دارد که در یک زمان و با هم به چاپ نرسیده‌اند. رساله اول سفرنامه‌ای به چین و هند است و دو بار همراه با تحقیقاتی به زبان عربی منتشر گردیده است. رساله دوم سفری است به آسیای میانه و ارمنستان که پطرس بولگاکوف و آنس خالدوف آن را منتشر ساختند (لعیبی، ۲۰۱۳: ۳۵-۳۸).

برخی معتقدند که ابودلف هر دو رساله را با هم در سال ۳۴۴ هـ. ق نگاشته است، اما شواهد و قرائن نشان می‌دهد که او رساله دوم را بعد از رساله اول نوشته است (همان: ۳۳۷). در همین سال‌ها رساله دیگر خود را در توصیف مناظر آذربایجان و ارمنستان و ایران نوشت (کراچکوفسکی، ۱۳۸۴: ۱۰۶). این رساله نیز شامل دو رساله است؛ رساله نخست ابودلف ظاهراً مربوط به شرح سفر معینی است، ولی رساله دوم او شامل تمام مشاهدات و در برگیرنده بیشتر دیده‌های اوست. چنین به نظر می‌رسد که رساله دوم، شرح سفری است که از شیز در آذربایجان آغاز شده است. متعاقب آن ابودلف راه شمال را پیش گرفت و روانه باکو در شیروان و سپس تفلیس شده و از آنجا دوباره به آذربایجان و نواحی اردبیل و شهرزور روی

آورده و سپس از طریق کرمانشاهان، راه همدان، ری، طبرستان، قومن، نیشابور، هرات و... را در پیش گرفته و پس از آن به شرح اصفهان و شهرهای خوزستان پرداخته است. در نوشته وی دو خط مشی را به وضوح می توان مشاهده کرد؛ یکی توجه به آثار برجسته و شگفتی آور و دیگری شرح پدیده های طبیعت و همچنین وی به معدن شناسی و گیاه شناسی نیز توجهی وافر داشته است (رضا، ۱۳۶۷، ج ۵: ۴۸۵).

۴- اوضاع و شرایط ایران در قرن چهارم

قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم هجری مهم ترین دوره تمدن اسلامی ایران بود. دوره ای که ایرانیان از کوشش های استقلال طلبانه ی خود در قرن های دوم و سوم بهره یافتند و به استقلال کامل رسیدند و از تلاش های علمی و ادبی برای داشتن حکیمان و عالمان و ادیبان طراز اول بهره برداری کردند. در این دوره نظم و نثر فارسی شکوفا شد (ترابی، ۱۳۹۲: ۷۵).

وضعیت اقتصادی ایران، به ویژه در تجارت داخلی و خارجی، از قرن سوم تا قرن پنجم رشد خوبی داشت. مسلماً این امر متأثر از سلسله هایی بود که هر یک بر قسمتی از ایران، از شرق تا غرب و از شمال تا جنوب فرمان می راندند. این حکومت های ایرانی و ترک ها پس از استقرار حاکمیت خود شرایطی از ثبات نسبی را ایجاد کردند که در رونق اقتصادی منطقه تحت نفوذ آن ها موثر بود (مکی، ۱۳۸۳: ۱۸۷).

مناطق غربی ایران یکی از پر رونق ترین و آبادترین نواحی ایران به شمار آمده است. موقعیت خوب کشاورزی، زمین حاصلخیز، آب کافی و قرار گرفتن بر کران شاهراه ارتباطی شرق به غرب قلمرو اسلامی یا همان جاده ابریشم، از مهمترین دلایل و عوامل رونق اقتصاد این ناحیه به حساب می آید (استخری، ۱۳۹۸: ۱۶۲).

۵- تصویر فرهنگ و تمدن ایرانی

جاذبه های هر کشوری به سه قسمت تقسیم می شود؛ الف) جاذبه های طبیعی مانند؛ کوهستان، غار، چشمه، دریا، رود و... ب) جاذبه های انسان ساخت مانند؛ موزه، پارک، سد و... ج) جاذبه های فرهنگی و تاریخی مانند؛ کاخ، قلعه، پل، مسجد، بازار و... (نصراللهی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱).

۵-۱. جاذبه های طبیعی

جاذبه های طبیعی موجود در مقصد، غالباً اولین موضوعی است که توجه را جلب می کند که اصولاً ترکیب متنوعی از منابع طبیعی را می توان به منظور ایجاد محیطی جذاب برای توسعه گردشگری و جلب مردم به کار گرفت (داس ویل، ۱۳۸۴: ۷۱). از جمله جاذبه های طبیعی که در سفرنامه ابودلف خودنمایی می کند، چشمه، معدن، گل، میوه و کوه است:

۵-۱-۱. چشمه ها

تصویری که ابودلف از چشمه های ایران در سفرنامه خود ارائه می دهد، غالباً چشمه هایی است که خواص درمانی دارند به گونه ای که امروزه نیز ثابت شده است از آب می توان مثل درمانی برای رفع تنش و ایجاد آرامش در بدن بعد از کارهای سخت روزانه استفاده کرد. آب درمانی در تسکین دردهای عضلانی و همچنین بیماری های فرسایشی بسیار موثر می باشد (سامی، ۱۳۹۱: ۴۸). ابودلف در توصیف چشمه های شهر سلماس معتقد است: «در آنجا و در جهت سلماس یک چشمه معدنی عالی و خوب و پر فایده موجود است. این چشمه زراوند نام دارد و همه مردم بر آنند که بهترین آب معدنی جهان در آن وجود دارد. شوره زراوندی نیز متعلق به آنجا می باشد. هرگاه انسان یا حیوان زخم داری داخل این آب شود دمل هایش

باز و چرک‌هایش بیرون آمده، نرمی و شکستگی استخوان‌های زیر زخم بهبود می‌یابد و بدن زخمی از چرک پاک می‌گردد» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۴۹).

وی در سفر به اسفندویه (۱) از ویژگی‌های دره این شهر و چشمه آن سخن به میان آورده و می‌گوید: «از آنجا به دره اسفندویه رفتیم. در این مکان آب‌های معدنی شوره‌دار بسیار زیاد است و برای ورم اعصاب مفید است. آب معدنی دیگری نیز در آنجا هست که برای معالجه تنگی نفس بکار می‌رود» (همان: ۴۳).

تصویری که ابودلف از چشمه‌های ایران ارائه می‌دهد به گونه‌ای است که حتی ایرانیان نیز از خواص درمانی آن چندان مطلع نیستند. لازم بذکر است، ابودلف در بخشی از توصیف چشمه‌های شهر طارم از اغراق و خیال بهره جسته است و می‌گوید: «در طارم چشمه‌ای دیدم که آب آن با مجاورت با هوا تبدیل به سنگ می‌شود و در حال مایع برای خونریزی‌های رحمی و خشک آن برای التیام زخم پشت الاغ مفید است. چشمه معدنی دیگر در آنجا دیدم که زخم‌های کهنه را معالجه می‌کند ولی برای زخم‌های تازه موثر نیست» (همان: ۴۴).

ابودلف در تصویری که از چشمه‌های معدنی با خواص درمانی ارائه داده است، مهارت خویش را در نویسندگی و بیان جزئیات نشان داده است. مکران (۲) دیگر شهری است که مورد توجه ابودلف بوده است و وی به توصیف چشمه معدنی این شهر می‌پردازد و از خواص آن می‌گوید: «در مکران چشمه معدنی است که آبش گوارا و خنک است و چنانچه شخص از آن بنوشد از دیفتری و اتساع عروق نازک طحال مصون می‌ماند. این آب به آسانی سودا و زردآب را دفع می‌کند و هر کس گل آن چشمه را بو کند، دیدگانش از برف زدگی ناپیدا نمی‌شود» (همان: ۵۰).

چشمه‌ها به خصوص چشمه‌های با خواص درمانی در سفرنامه ابودلف از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند و ابودلف با ورود به هر منطقه سعی در توصیف و نشان دادن آن‌ها و خواص درمانی هر یک از چشمه‌ها داشته است. ابودلف در سفرنامه خود، تنها بر چشمه‌های درمانی اشاره نمی‌کند، بلکه از چشمه‌های نفت نیز سخن به میان آورده و در مورد چشمه نفت شهر مغان می‌نویسد: «در مغان چشمه نفتی یافتیم که روزانه یک هزار درهم درآمد داشت. در نزدیکی آن، چشمه دیگری از نفت موجود است که شب و روز مانند جیوه سیال جریان دارد و اجاره آن به همان مبلغ است» (همان: ۴۶). در تصاویری که ابودلف از چشمه‌ها ارائه می‌دهد، جز در مواردی غالباً بر پایه واقعیت استوار است. علاوه بر موارد یاد شده، تصاویر فراوانی از چشمه‌های ایران در سفرنامه ابودلف به چشم می‌خورد که به نوبه خود منحصر به فرد است.

۵-۱-۲. معادن

معدن نیز مانند چشمه یکی از جاذبه‌های طبیعی است که در سفرنامه ابودلف مورد توجه قرار گرفته است و ابودلف عمدتاً معادن طلا، نقره، سرب، جیوه و سنگ‌های قیمتی را در سفرنامه خود به تصویر کشیده است. وی در توصیف شهر شیز (۳) و معادن آن می‌نویسد: «شیز شهری است میان مراغه و زنجان و سهرورد و در کوه‌هایی است که دارای معادن طلا و جیوه و سرب و نقره و زرنیخ زرد و سنگ معروف به لعل بنفش می‌باشد» (همان: ۳۹).

ابودلف در توصیف و شرح معدن طلا و نقره شهر الران (۴) می‌گوید: «در شهر الران معدن طلای سنگین و سفید نقره فام موجود است و رنگ آن با محک سرخ می‌شود و نیز هرگاه بر ده قسمت آن یک قسمت نقره افزوده گردد سرخ می‌شود» (همان: ۴۲).

ابودلف به توصیف معادن طلا و نقره و دیگر فلزات گران‌بها در ایران بسنده نکرده است و با مقایسه این فلزات گران‌بها با فلزات دیگر کشورها سعی در بیان مرغوبیت نوع ایرانی آن دارد: «از آنجا به طارم رفتیم. در آن مکان و در زنجان معدن‌های خوبی از زاج یافتیم که از جنس مصری و قبرسی مرغوبتر است» (همان).

همچنین در این راستا بیان می‌کند: «به اردبیل رفتم و از کوه‌های آن گذشتم. در این مکان معدنی از زاج وجود دارد که به نام محل خوانده می‌شود. زاج آن سرخ و معروف به یمنی می‌باشد و از آنجا به یمن و واسط فرستاده می‌شود و جنس آن بهتر از زاج مصری است» (همان: ۴۶).

ابودلف نه تنها تصویری از معادن با فلزات گران بها ترسیم نموده است، بلکه از معدن نمک و طبا شیر فرنگی (۵) نیز سخن به میان آورده و می‌گوید: «این مکان شهر بنی سلیم است. در آن معدن نمک مرغوب و نیز معدن نمک اندرانی و معدن طبا شیر فرنگی و معدن مس یافت می‌شود» (همان: ۴۹). با نگاهی بر توصیفات ابودلف از معادن، می‌توان چنین برداشت نمود، که این توصیفات واقع بینانه و حاصل مشاهدات وی از ایران بوده است.

۵-۱-۳. گل‌ها و میوه‌ها

طبیعتی که ما در آن زندگی می‌کنیم، از صدها و یا هزاران گل و گیاه و درختان گوناگون، پوشیده شده است. با دقت نظر در رنگ آمیزی آن‌ها، به یاد کسی می‌افتیم که تمام وجود ما از اوست. هم او؛ که نه تنها ما را بلکه تمام جانداران و زینت بخش‌های طبیعت را خلق کرده است و به یاد اوست که هم قلب‌هایمان را با نظاره کردن به خلقت بی‌پایان و زیبا و دل فریب او و هم روح و روان ما آرامش می‌گیرد (مشهدی میرزایی، ۱۳۸۸: ۴۲). قرآن در بیان زیبایی و سرسبزی زمین می‌فرماید: «وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ/ زمین را خشکیده می‌نگری ولی آن گاه که باران بر آن فرود آوریم، سبز و خرم می‌شود و نمو می‌کند و از هر نوع گیاه زیبا می‌رویاند» (حج/۵). سرزمین ایران دارای گل‌های فراوانی است که چشم هر بیننده را به خود جلب می‌کند و به عنوان یکی دیگر از جاذبه‌های طبیعی ایران در سفرنامه ابودلف از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. ابودلف با بیانی اغراق آمیز و خیالی به توصیف گل‌ها در منطقه الران می‌پردازد: «در منطقه الران مهر گیاه فراوان و بسیار بزرگ مشاهده نمودم که هر ساقه آن ده ذراع و بیشتر بود. در آنجا نوعی گل وجود دارد که هر کس آن را با خود داشته باشد بخنده می‌افتد تا جایی که از حال می‌رود و اگر تمام یا قسمتی از آن بیفتد غمگین و گریان می‌شود» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۴۳).

ابودلف در توصیف گل و گیاه در ارمنستان که جزئی از ایران امروزی بوده است، می‌گوید: «در ارمنستان نیز افسنتین عالی و افتیمون خوب می‌روید و همچنین اسطوخودوس و گیاه‌های مفید دیگر زیاد است. سنبل رومی نیز در آنجا یافت می‌شود» (همان: ۵۱).

در سفرنامه ابودلف تنها شاهد به تصویر کشیدن گل‌ها نیستیم، وی به توصیف و به تصویر کشیدن انواع میوه‌ها به عنوان جاذبه‌های طبیعی نیز پرداخته است، که انار و انجیر منطقه ارس یکی از این نمونه‌ها می‌باشد: «در نزدیکی آن مکان رود ارس جاری است. در این ناحیه انار عجیبی بار می‌آید و من مانند آن را در هیچ شهری ندیدم. انجیر آن نیز عجیب است» (همان: ۴۷).

با توجه به اینکه ابودلف به شهرهای مختلفی سفر کرده است و میوه‌های موجود در هر شهر را دیده است بدین جهت، در توصیف میوه‌های هر شهر با دقت نظر عمل نموده است. وی در بیان زیبایی‌ها و مرغوبیت انار و انجیر شهر حلوان می‌نویسد: «مانند انار حلوان را در هیچ شهری در دنیا ندیده‌ام. آنجا انجیر عجیبی دارد که آن را شاه انجیر می‌گویند» (همان: ۵۶).

پرتقال دیگر میوه‌ای است که از دید ابودلف دور نمانده است و وی در مورد پرتقال طبرستان می‌نویسد: «در طبرستان پرتقالی بار می‌آید که از حیث درستی و خوبی جنس در سایر نقاط مانند ندارد» (همان: ۷۹).

دامغان و بسطام دو شهری است که به خاطر سیب‌شان، مورد توجه ابودلف قرار گرفته‌اند و حتی ابودلف اسم آن دو سیب را نیز بیان می‌کند: «در دامغان سیب بسیار عالی و سرخ به نام قومسی بار می‌آید و به عراق صادر می‌شود» (همان: ۸۲). «بسطام نیز سیب بسیار خوب دارد که آن را بسطامی می‌گویند و به عراق صادر می‌شود» (همان). البته بعدها در سفرنامه

ابن بطوطه نیز شاهد چنین توصیفاتى در مورد میوه‌ها هستیم. به گونه‌ای که ابن بطوطه در اولین سفر به اصفهان از زرد آلو و خربزه کم نظیر این شهر سخن به میان می‌آورد: «پوست این خربزه سبز رنگ و داخل آن قرمز است و خربزه اصفهان بسیار شیرین است» (ابن بطوطه، ۱۳۳۷: ۱۹۰).

ابودلف علاوه بر اینکه تصویری از گل و میوه‌های ایران ارائه می‌دهد، به توصیف جزییات ریواس نیشابور نیز پرداخته است و به صورت کامل درباره این گیاه دارویی می‌گوید: «در نیشابور ریواس درشت بار می‌آید و به قدری بزرگ می‌شود که وزن یک ساقه آن به پنجاه من و بیشتر می‌رسد و مانند آن در عالم یافت نمی‌شود و یک دانه آن یک من است چون آن را کشیدند پنج رطل عراقی بود و رنگ آن مانند لیف خرما سفید است. شاید هر کسی این کلام مرا بشنود به شگفت آید ولی آنچه را دیده‌ام بیان نمودم» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۴۹). تصاویری که ابودلف در سفرنامه خود از گل و میوه در ایران ارائه می‌دهد، بسیار فراوان است و در مقایسه با سایر سفرنامه‌ها منحصر به فرد و واقعی می‌باشد.

۵-۱-۴. کوه‌ها

کوه‌ها نیز به عنوان یکی دیگر از جاذبه‌های طبیعی ایران در سفرنامه ابودلف خودنمایی می‌کنند و ابودلف به تصویر کوه‌ها در شهرهای مختلف پرداخته است. دماوند که در سفرنامه ابودلف به دنباوند شهرت دارد، مورد اهتمام وی قرار گرفته است و می‌گوید: «در دنباوند کوه بسیار مرتفع و عظیمی است که زمستان و تابستان قله آن از برف پوشیده و هیچکس نمی‌تواند بر فراز و یا نزدیکی آن برسد. قله مزبور کوه بیوراسف نام دارد و مردم آن را از مرج القلعه و از گردنه همدان به چشم می‌بینند. وقتی انسان آن را از ری مشاهده نماید، خیال می‌کند کوه به او بسیار نزدیک است و یک یا دو فرسخ فاصله دارد در صورتیکه فاصله میان او و کوه سی و پنج فرسخ است» (همان: ۷۷).

ابودلف علاوه بر اینکه از معادن طلا در طبرستان سخن به میان آورده است، از کوهی که دارای چنین معادنی است نیز یاد می‌کند: «در مرز این محل طبرستان واقع است و در آنجا معادن طلا موجود است و بهترین جنس آن در دره ای واقع در یکی از کوه‌های آنجا به نام «خشم» یافت می‌شود» (همان: ۷۹).

شهر اردبیل و کوه‌های واقع در این شهر که دارای معدن زاج هستند نیز در سفرنامه ابودلف مورد توجه قرار گرفته‌اند: «از آنجا به اردبیل رفتم و از کوه‌های ویزور، قبان، خاجین، ربع، خندان و بذین گذشتم. در این مکان معدنی از زاج وجود دارد و زاج آن سرخ و معروف به یمنی می‌باشد و از آنجا به یمین و واسط فرستاده می‌شود» (همان: ۴۶).

ابودلف تنها بر کوه‌های دارای معدن بسنده نکرده است، بلکه در سفرنامه خود کوه‌هایی که از سرمای بخصوصی برخوردارند نیز اشاره می‌کند: «در جهت شمالی جاده کوه‌های طبرستان واقع است. در یکی از این کوه‌ها، میان سمنان و دامغان، شکافی موجود است که در موقع معینی از سال از آنجا بادی به سوی جاده می‌وزد. این باد هر کسی که از آن راه می‌گذرد برخورد نماید، هر چند لباس پشمی هم به تن داشته باشد، او را می‌کشد» (همان: ۸۰).

ابودلف مشاهدات خود را با مهارت و ظرافتی خاص در به تصویر کشیدن جزییات جاذبه‌های طبیعی ایران نشان داده است و سعی نموده است این تصاویر کامل و بر پایه واقعیت باشند و در این کار نیز موفق بوده است. لازم بذکر است، در هیچ سفرنامه‌ای، چنین فراوانی از توصیفات در مورد کوه‌ها به چشم نمی‌خورد.

۵-۲. جاذبه‌های بر ساخت انسانی

به کلیه عناصر و پدیده‌های مصنوع دارای ارزش و جذابیت، جاذبه‌ی انسان ساخت گفته می‌شود (داس ویل، ۱۳۸۴: ۷۱). از جمله جاذبه‌های انسان ساخت که در سفرنامه ابودلف به تصویر کشیده شده است، سد و ساختمان می‌باشد.

۵-۲-۱. سدها

سدها به عنوان یکی از جاذبه‌های بر ساخت انسانی دارای ارزش و جذابیت خاصی می‌باشند به گونه‌ای که ابودلف در توصیف واقع بینانه سد دامغان و شرح ویژگی‌های این سد می‌نویسد: «در دامغان سد عجیبی برای تقسیم آب وجود دارد که از آثار دوره ساسانی است. آب آن از مغاره‌ای واقع در کوه بیرون می‌آید و پس از جریان به وسیله این سد به یکصد و بیست قسمت برای آبیاری بیست قریه تقسیم می‌شود. مقدار آب هیچ یک از این جوی‌ها به نفع صاحب آن زیاد نمی‌شود و نیز ممکن نیست دو جوی بهم آمیخته شوند. سد مزبور ساختمان بسیار عجیبی دارد و بهتر از آن و مانند آن را در شهرهای دیگر ندیده‌ام» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۸۲).

ساختار سد دامغان از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار بوده است، که ابودلف به صورت دقیق به توصیف آن پرداخته و همچنین وی به توصیف سد شادروان نیز پرداخته است. پیشینه ساخت سد شادروان مربوط به دوره شاپور اول ساسانی است و بر اساس شواهد و مدارکی به دستور وی ساخته شده است. سد شادروان در ۳۰۰ متری جنوب بند میزان، در شمال غربی شوشتر بر روی شاخه اصلی رود کارون ساخته شده است و در حال حاضر بقایای آن در کنار پل آزادگان به چشم می‌خورد. برای ساختن این سد مسیر رودخانه را توسط سنگ‌های تراش و منظم فرش کرده و بوسیله بست‌های فلزی به هم محکم کرده‌اند. شادروان به معنی فرش و بساط گرانمایه و منقش می‌باشد و چون از بند میزان تا شادروان کف رودخانه را توسط سنگ‌های تراش منظم فرش کرده‌اند به شادروان معروف می‌باشد (کرستن سن، ۱۳۶۷: ۲۴۶): «بر روی رود بزرگ «وادی الاعظم» سد زیبا و عجیب شادروان برپا می‌باشد. این سد بسیار محکم و با سنگ‌های قالبی و بسیار هنرمندانه ساخته شده و آب‌ها را جمع و به رودخانه‌های متعدد تقسیم می‌کند» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۹۲).

همچنین ابودلف در مورد سد یاد شده، می‌گوید: «در شوشتر پل‌های متعدد و همچنین سد شادروان وجود دارد. اینجانب در هیچ یک از نقاط دیگر مانند آن را ندیده‌ام» (همان: ۸۹).

۵-۲-۲. ساختمان‌ها

از جمله جاذبه‌های بر ساخت انسانی که در سفرنامه ابودلف به وفور به چشم می‌خورد، ساختمان‌ها هستند. ابودلف در توصیف ساختمان‌های شهر هرمز می‌نویسد: «این شهر را هرمز پسر خسرو بن بهرام با سنگ و آهک بنا نمود. در نزدیکی آن ایوان‌های بلند و ساختمان‌های بزرگ و شگفت‌انگیز وجود دارد» (همان: ۴۰).

همچنین ابودلف علاوه بر توصیف ساختمان‌های شهر هرمز، در مورد شهر دزدان نیز چنین بیان می‌دارد: «میان دو شهر (نیم ازرای و پیر) شهر کوچکی است که به آن دزدان می‌گویند. ساختمان آن به سبک ساختمان شیز است و در داخل آن دریاچه‌ای است که به بیرون شهر راه دارد. دیوار آن به قدری ضخیم است که چارپایان بر بالای آن رفت و آمد می‌کنند» (همان: ۵۶).

تصویری که ابودلف از ساختمان‌ها و چگونگی ساخت آن‌ها ارائه می‌دهد، ذهن هر خواننده را به عظمت و شوکت ایران و ایرانیان معطوف می‌کند و در این راستا ابودلف در سفرنامه خود در مورد ساختمان‌های شهر قصرشیرین می‌گوید: «قصرشیرین دارای ساختمان‌های بلند است که دید انسان از تعیین ارتفاع آن عاجز و فکر از پی بردن به آن قاصر است. این بناها شامل ایوان‌های پیوسته به هم و خلوتگاه‌ها و انبارها و کاخ‌ها و سقف‌های ضربی و گردشگاه‌ها و بالکون‌ها و میدان‌ها و شکارگاه‌ها و اتاق‌ها است که بر فراز تپه برپا شده و مدتی وقت می‌خواهد تا شخص خردمند به کیفیت آن پی ببرد. این آثار از قدرت و شوکت و روزگاران درازی حکایت می‌کند و برای مردم بینا عبرت‌انگیز است» (همان: ۵۸).

ساختمان‌های عجیب و کوشک‌ها و ایوان‌های قریه دسترجرد، از دید ابودلف مغفول مانده است و وی در این مورد می‌گوید: «از پل به قریه معروف به دسترجرد کسرویه می‌روید. در این قریه ساختمان‌های عجیبی از کوشک‌ها و ایوان‌ها

موجود است که همه آن‌ها با سنگ‌های تراش قالبی بنا شده و هر بیننده بدون تردید خیال می‌کند تمام آن‌ها از سنگ یک پارچه ساخته شده است» (همان: ۶۵).

شهر ری و بناهای این شهر، دیگر موردی است که در سفرنامه ابودلف به تصویر کشیده شده است: «در جهت شرقی ری مکانی است به نام جیل‌آباد که ساختمان‌ها و ایوان‌ها و طاق‌های بلند و استخرها و گردشگاه‌های زیبا و عجیبی دارد. هر کسی این آثار را می‌بیند بدون تردید گمان می‌کند از ساختمان‌های قدیم خسروی است» (همان: ۷۳).

ابودلف در به تصویر کشیدن جاذبه‌های بر ساخت انسانی به توصیف طریقه ساخت هر یک که عمدتاً توسط معماران ایرانی انجام شده، با ریزینی پرداخته که این توصیفات بیشتر محصول مشاهدات وی بوده است و خیال و اغراق در آن به چشم نمی‌خورد. ساختمان و توصیف آن در بیشتر سفرنامه وجود داشته و می‌توان گفت، سفرنامه ابودلف در این باره با سایر سفرنامه‌ها همسو و موازی بوده است.

۵-۳. جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی

فرهنگ به عنوان عامل جذب عمل می‌کند. برای کسانی که سفر می‌کنند، فعالیت‌ها، رویدادها و محصولات فرهنگی، همچون نیرویی الهام بخش و جذاب بر آنان اثر می‌گذارد. جاذبه‌های فرهنگی شامل تمام تجلی‌ها و تبلورهای بیرونی و رسمی فرهنگ هر کشور است که می‌توان آن‌ها را دید، نمایش داد یا به نوعی عرضه کرد (داس ویل، ۱۳۸۴: ۷۱). قصر و قلعه، پل، مسجد و آتشکده به عنوان پنج مورد از جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی ایران مورد توجه و عنایت سفرنامه ابودلف قرار گرفته است.

۵-۳-۱. قصرها و قلعه‌ها

قصر و قلعه همواره در طول تاریخ مظهر قدرت و نماد شکوه پادشاهان بوده است و در شهرهای مختلف به چشم می‌خورد. ابودلف در مورد قلعه پادشاه دیلم و ساختمان این قلعه می‌نویسد: «سپس به قلعه پادشاه دیلم که سمیران نام دارد، رسیدم. در ساختمان‌های آنجا چیزهایی دیدم که در کاخ پادشاهان هم ندیده بودم. در آنجا دو هزار و هشتصد و پنجاه و چند خانه بزرگ و کوچک وجود دارد» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۴۴).

ابودلف علاوه بر توصیف قلعه دیلم، گریزی نیز به پادشاه دیلم و مقایسه کاخ این پادشاه با دیگر پادشاهان داشته است. «قدمت قلعه سمیران به دوره دیلمیان باز می‌گردد که مردمی بودند که پیشینه تمدنشان به دوره مادها می‌رسد و در زمان ساسانیان و حتی پیش از آنان حکمرانی از خود داشتند و مستقل عمل می‌کردند» (بختیاری، ۱۳۸۴: ۲۳).

تصویر ساختمان و کاخی به نام «قصر اللصوص» دیگر نمونه‌ای است که در سفرنامه ابودلف خودنمایی می‌کند. این بنای تاریخی در کنگاور کنونی می‌باشد که توسط خسرو دوم ساخته شده است (وریکا، ۱۳۵۷: ۱۸) ابودلف این کاخ و موقعیت اطراف آن را با دقت ترسیم می‌کند.

«از آنجا به قصر اللصوص رفتم. ساختمان این کاخ بسیار عجیب است و بر روی یک ایوان آجری که بیست پا از زمین بلندتر است، بنا شده است. در این کاخ ایوان‌ها و کوشک‌ها و خزانه‌هایی است که از آنچه گفته شد عالی‌تر و با شکوه‌تر است. زیبایی ساختمان و نقش‌های آن دیدگان را خیره می‌سازد. این کاخ به واسطه فراوانی شکار و گوارایی آب و مرغزارها و دشت‌های با صفای آن، دژ محکم و گردشگاه مخصوص پرویز بوده است» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۴۷).

همانند قصر اللصوص، کاخ میان شهر طوس و نیشابور از سوی ابودلف با مهارت خاصی به تصویر کشیده شده است و وی در بیان زیبایی‌های این کاخ می‌نویسد: «میان طوس و نیشابور کاخ بسیار باشکوه و محکمی بر پا می‌باشد. من مانند آن را از حیث بلندی دیوارها و استواری بنا هرگز ندیده‌ام. این کاخ شامل غرفه‌های زیبا و طاق نماها و هشت‌ها و خزانه‌ها و خلوتگاه‌هایی است که مشاهده آن انسان را مات و مبهوت می‌سازد» (همان: ۸۵).

ابودلف تنها به توصیف قصر الصوص و کاخ طوس و نیشابور بسنده نکرده است. وی در توصیف کاروانسرا و دژ کویری نزدیک شهر ری بیان می‌دارد: «از آنجا تا ری کویر شوره‌زاری است که در آن کاروانسرا و بناهای خیریه موجود است. در میان این کویر دژ بزرگی با ساختمان عظیم مربوط به زمان عاد وجود دارد. این دژ دارای برج‌های بسیار بزرگ و بلند و نیز حصار ضخیم و مرتفع است که از آجرهای بزرگ ساخته شده است. در داخل دژ ساختمان‌های مستطیل و سقف‌های ضربی دیده می‌شود. مساحت محوطه آن دو جریب یا بیشتر است. بر یکی از ستون‌های دژ نوشته شده: نصب هریک از آجرهای این کاخ با یک درهم و دو سوم درهم و سه رطل نان و یک دانق ادویه و یک بطری شراب ناب انجام شده است» (همان: ۷۲).

تصویری که ابودلف از کاخ و قلعه‌های ایران بیان می‌کند، نشان از عظمت و فرهنگ دیرینه ایران در بنای چنین ساختمان‌ها و طراحی آن‌ها توسط معماران ایرانی و همچنین نشان از قدرت پادشاهان و بزرگان ایران دارد. وی در توصیفات خود بر واقعیت‌های موجود تمرکز داشته و از اغراق آمیزی دور بوده است.

۵-۳-۲. پل‌ها

پل نیز گرچه ساخته دست بشر می‌باشد، اما به عنوان یکی دیگر از جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی ایران در سفرنامه ابودلف مورد توجه بوده است. در ایذج خوزستان، دریاچه‌ای است معروف به فم البواب. پل ایذج را پل خره‌زاد یا خوراژ می‌گویند. این پل بر روی وادی خشکی است که آب ندارد، مگر در وقت باریدن باران که این وقت بحری عجاج می‌شود. استحکام بنای پل از آهن و سرب بوده و وقتی این پل را بریده و قطع می‌نمایند. مدتی به همین حال ماند تا اینکه محمد بن احمد مختی وزیر حسن بویه به چند سال زحمت دوباره آن را بنا می‌نماید و اغلب کسانی که در آنجا کار می‌کردند از اهل ایذج و اصفهان بوده و بدون اجرت کار می‌کرده‌اند (سردار اسعد، ۱۳۸۶: ۵۹). این پل یکی از پل‌های مهمی است که مایه شگفتی ابودلف بوده و وی در توصیف تمام جزئیات مغفول نمانده است و در مورد این پل مهم می‌نویسد: «پل معروف به پل خوراژ نیز از بناهای این شهر است. این پل میان ایذج و رباط واقع شده است و یکی از شگفتی‌های جهان است. پل مزبور بر روی رودخانه خشکی که فقط هنگام طغیان آب باران آب دارد، ساخته شده است. در آن هنگام این رودخانه به دریایی خروشان مبدل می‌شود که پهنای آن در روی زمین به یک هزار ذراع و عمق آن به یکصد و پنجاه ذراع و پهنای کف آن به ده ذراع می‌رسد. ساختمان این پل از پایین پی تا کف زمین با سرب و آهن انجام شده و هر قدر بنا بالا می‌آید از عرض آن کاسته و دهانه‌اش تنگ‌تر می‌شود. در دو جانب پل در شکاف میان ساختمان و زمین کنار رودخانه تقاله آهن آمیخته به سرب گداخته ریخته شده است. پهنای شکافی که بدین شکل پر شده در سطح زمین به چهل ذراع می‌رسد. در اینجا دهانه رودخانه یکصد و دوازده ذراع است. آنگاه پل روی پایه‌های مزبور بنا شده. در شکاف میان پایه‌های پل و دو پهلو رودخانه و همچنین در کف زمین آن سرب مخلوط با تکه‌های مس ریخته شده است. این پل دارای یک طاق و بسیار محکم است و از شگفتی‌های هنر معماری به شمار می‌رود» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۹۴).

هچنین ابودلف از پل خوراژ و شگفتی‌های آن سخن به میان آورده و می‌نویسد: «میان اصفهان و اهواز پل ایذج قرار دارد، این پل از شگفتی‌های قابل توجه جهان است، زیرا با سنگ بر روی بستر رودخانه خشک و بسیار عمیقی بنا شده است» (همان: ۸۷).

ابودلف با مهارتی خاص به توصیف پل خوراژ پرداخته است و تصویری زیبا از این پل ارائه داده است و همچنین وی در مورد پل رودخانه تامر می‌گوید: «در سر راه شهر زور به خانقین رودخانه‌ای به نام تامر واقع است. بر روی رودخانه پل بزرگی با بیست و چهار چشمه بنا شده و طاق هر چشمه به عرض بیست ذراع است و جاده خراسان به کوفه و مکه از آن می‌گذرد» (همان: ۵۸).

ابودلف در به تصویر کشیدن پل صیمره و مقایسه آن با پل شهر خانقین می گوید: «میان صیمره و طرحان، پل بزرگ زیبا و عجیبی بر پا است که دو برابر پل خانقین است» (همان: ۶۱). این مقایسه ابودلف حاکی از آن است که تصویر آن برگرفته از مشاهدات واقعی خود است و تکیه بر خیال و اغراق ندارد.

۵-۳-۳. مساجد و آتشکده‌ها

مسجد و آتشکده نیز به عنوان دو نمونه از جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی در سفرنامه ابودلف به صورت خلاصه و جزئی به تصویر کشیده شده است. به گونه‌ای که ابودلف در مورد شهر ری می‌نویسد: «در وسط ری شهر عجیبی با دروازه‌ای آهنی و باروی عظیم وجود دارد. این شهر یک مسجد جامع دارد» (همان: ۷۲).

ابودلف به صورت گذرا اشاره‌ای به مسجد جامع شهر ری می‌کند و همچنین در مورد مسجد سد شادروان می‌گوید: «روبه روی سد شادروان مسجد علی بن موسی الرضا واقع است» (همان: ۸۹).

چنانکه بیان گردید، ابودلف تصویری کوتاه و مختصر از مساجد ارائه داده و مسجد شهر آسک نیز از این مورد است: «از اهواز به شهر آسک رفتیم. در آنجا یک مسجد و در محوطه بیرون آن قبرستان جماعتی است که در ایام فتوحات شهید شده‌اند» (همان: ۹۱). در دیگر سفرنامه‌ها نیز شاهد، تصاویری از مسجدها هستیم که از آن جمله سفرنامه ابن بطوطه است: «شهر اشترگان مسجدی زیبا دارد که رودخانه‌ای از وسط آن می‌گذرد» (ابن بطوطه، ۱۳۳۷: ۱۹۹).

آتشکده‌ها نیز همانند مساجد از سوی ابودلف به صورت خلاصه و مختصر به تصویر کشید شده‌اند. ابودلف در مورد آتشکده شهر رامهرمز می‌نویسد: «در خوزستان آثار تاریخی مربوط به دوره ساسانی بسیار است. از آنجا به رام هرمز رفتیم و آن شهر باشکوهی است که در سر راه شهر دورق واقع است. در این راه که از بیابان بایری می‌گذرد، آتشکده‌هایی وجود دارد» (ابودلف، ۱۳۵۴: ۴۹).

شهر هندیجان دیگر شهری است که ابودلف در مورد آتشکده این قریه سخن رانده است و می‌نویسد: «میان آسک و وارجان قریه‌ای است به نام هندیجان. در این قریه آثار و بناهای تاریخی عجیبی مربوط به دوره عاد موجود است. در این جا تابوت‌های سنگی که شاهکارهای هنری است و همچنین آتشکده‌های متعدد وجود دارد» (همان: ۹۱).

ابودلف در به تصویر کشیدن قصر، قلعه و پل به عنوان جاذبه‌های تاریخی که نمایانگر تاریخ و تمدن ایران است، موفق بوده و در توصیف مشاهدات خویش به ذکر جزئیات هر یک پرداخته است. وی در به تصویر کشیدن مساجد و آتشکده‌ها تنها به اشاره‌ای کلی و گذرا اکتفا نموده است و از ذکر جزئیات خودداری نموده است. مساجد و آتشکده‌ها از مواردی می‌باشد که در تمامی سفرنامه وجود دارد و با این تفاسیر، سفرنامه ابودلف با سایر سفرنامه‌ها در توصیف مسجد و آتشکده موازی است.

۶- نتیجه‌گیری

این پژوهش به مبحث صورولوژی یا تصویر شناسی در ادبیات تطبیقی به سفرنامه ابودلف پرداخته که تصویری تقریباً جامع و کامل از جاذبه‌های ایران نشان داده و ابودلف با توجه به اینکه در معدن‌شناسی و گیاه‌شناسی مهارت خاصی داشته است، با ریزی بی‌نی به توصیف جزئیات هر یک از جاذبه‌های ایران پرداخته است. تصویری که ابودلف از چشمه‌های ایران در سفرنامه خود ارائه داده، غالباً چشمه‌هایی است که خواص درمانی دارند. معدن نیز مانند چشمه یکی از جاذبه‌های طبیعی است که در سفرنامه ابودلف مورد توجه قرار گرفته است و ابودلف عمدتاً معادن طلا، نقره، سرب، جیوه و سنگ‌های قیمتی را در سفرنامه خود به تصویر کشیده است و آن‌ها را به سنگ‌های قیمتی دیگر مناطق مقایسه می‌کند. کوه، گل و میوه نیز به عنوان یکی از جاذبه‌های طبیعی از جایگاه ویژه‌ای در سفرنامه ابودلف برخوردار بوده است. سد و ساختمان از جمله جاذبه‌های بر ساخت انسانی است که ابودلف به ذکر جزئیات ساخت آن‌ها توسط معماران ایرانی پرداخته و قصر، قلعه

و پل نیز با توجه به اینکه جزو جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی بشمار رفته از دید ابودلف مغفول نمانده است و آن‌ها را به تصویر کشیده است. جاذبه‌های طبیعی با ۳۴ نمونه از بیشترین فراوانی در سفرنامه ابودلف و جاذبه‌های انسان‌ساخت با ۹ نمونه و جاذبه‌های فرهنگی با ۱۹ نمونه در مراحل بعدی قرار دارند. با توجه به اینکه سفرنامه ابودلف بر مشاهدات وی تکیه می‌کند و جز در مواردی اندک، واقع‌بینانه با ذکر جزئیات تصویر می‌باشد و در قرن چهارم هـ. ق. به رشته تحریر درآمده است، از آن زمان تاکنون، خوانندگان ایرانی و عربی با مطالعه سفرنامه یاد شده و آشنایی با جاذبه‌های ایران، به دیدن جاذبه‌های ایران بیش از پیش ترغیب شده‌اند. همچنین این سفرنامه در مقایسه با سایر سفرنامه‌ها، از جهت فراوانی در توصیف و تصویرسازی و مقایسه در موضوعاتی همچون؛ گل، میوه، سد، چشمه، کوه و معدن منحصر به فرد می‌باشد.

۷- پی‌نوشت

۱. یکی از شهرهای آذربایجان کنونی بوده است و همچنین یکی از گویش‌های محلی نیز بوده است (ریاحی خویی، بی تا: ۲۷).
۲. مکران سرزمینی در جنوب شرقی فلات ایران است که از جنوب به دریای عمان و از شمال به سیستان و از شرق به ناحیه سند و از غرب به کویر کرمان محدود می‌شد. قدیمی‌ترین سندهایی که نام ایالت مکران در آنها ذکر شده است، کتیبه داریوش در بیستون کرمانشاه و تخت جمشید در فارس است (مشکور، ۱۳۷۱: ۶۳۴).
۳. شیز به عنوان یک شهر مهم و مذهبی در دوران قبل از اسلام مطرح است. تخت سلیمان نیز محل آثار باقیمانده‌ای از همان دوران می‌باشد که امروزه در جنوب استان آذربایجان غربی واقع است (جعفری، ۱۳۸۵: ۲۶).
۴. الران شهری است میان مراغه و زنجان و در چهار فرسخی شهر شیز قرار دارد (مینورسکی، ۱۳۵۴: ۴۲).
۵. منیزی سیال محلولی از بی کربنات منیزیم است (دهخدا، ۱۳۷۰، ج ۲۰: ۱۲۴).

منابع

قرآن کریم.

- ابن بطوطه، محمد بن عبدالله. (۱۳۳۷). سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه علی موحد، تهران: نشر کتاب.
- استخری، ابراهیم بن محمد. (۱۳۶۸). مسالک و ممالک، تصحیح ایرج افشار، تهران: علمی و فرهنگی.
- بختیاری، سعید. (۱۳۸۳). اطلس گیتاشناسی استان‌های ایران. تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.
- پروینی، خلیل. نظری منظم، هادی. خضری، کاوه. (۱۳۹۱). «صورة مایاکوفسکی فی شعر عبدالوهاب البیاتی و شیرکو بیک هس، دراسة صورولوجیة فی الأدب المقارن». مجلة إضاءات نقدیة. السنة الثانیة. العدد الثامن. صص ۷۵-۷۵.
- ترابی، سیدمحمد. (۱۳۹۲). نگاهی به تاریخ و ادبیات ایران، جلد اول، تهران: انتشارات ققنوس.
- ثعالی النیسابوری، اَبی منصور عبدالملک. (۱۹۸۳). یتیمه الدهر فی محاسن اهل العصر. شرح و تحقیق الدكتور مفید محمد قمیحه. الجزء الثالث. الطبعة الاولى. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- حسینی، خدیجه. (۱۳۹۵) «تصویر دیگری ایرانی در شعر عربی، نمونه موردی تصویر خاندان طاهریان در شعر شاعران عصر عباسی». پایان نامه کارشناسی ارشد: دانشگاه بوعلی سینا همدان.
- حنون، عبدالمجید. (۱۹۸۶). صورة الفرنسی فی روایة المغربیة. الجزائر: دیوان المطبوعات الجامعیة.
- جعفری، ابوذر. (۱۳۸۵). «شیز: تحلیلی تاریخی و کالبدی و بررسی انطباق مکانی آن با تخت سلیمان». نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۵. صص ۲۵-۳۴.

- داس ویل، راجر. (۱۳۸۴). مدیریت جهانگردی، مبانی، راهبردها و آثار. ترجمه: سیدمحمد اعرابی. چاپ سوم. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۰). لغت نامه دهخدا. تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- رضا، عنایت الله. (۱۳۶۷). دایرة المعارف بزرگ اسلامی. تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی.
- ریاحی خویی، محمد امین. (بی تا). «ملاحظات در مورد زبان کهن آذربایجان». مجله سیمای اقتصادی. شماره ۱۸۲. صص ۲۶-۳۵.
- سامی، سعدی. (۱۳۹۱). «آب درمانی». آموزش تربیت بدنی. دوره دوازده. شماره ۲. صص ۴۷-۴۹.
- سپهری، سپیده. (۱۳۹۳). «بررسی مقایسه‌ای بازتاب فرهنگ و رسوم ایرانیان عهد صفوی در سفرنامه‌های شاردن و تاورنیه». فصل نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی. شماره ۲۲. صص ۱۶۱-۱۹۰.
- سردار اسعد، علیقلی بن حسینعلی. (۱۳۸۶). تاریخ بختیاری، خلاصه الأعصار فی تاریخ البختیاری. تهران: نشر اساطیر.
- عصفور، جابر. (۱۹۹۸). المرایا المتجاوزة. (دراسة فی نقد طه حسین). مصر: دارالقباء.
- علوی زاده، فرزانه. (۱۳۹۳). «تصویر ایران و ایرانی، در سفرنامه ژان شاردن، تأملی در انگاره آفرینی و کلیشه‌ها در ذهنیت سفرنامه نویسنده». مجله جستارهای ادبی (ادبیات و علوم انسانی سابق). سال ۴۶. شماره ۱۸۶. صص ۱۴۷-۱۷۰.
- غنیمی هلال، محمد. (۱۳۷۳). ادبیات تطبیقی: تاریخی و تحول، اثرپذیری و اثر گذاری فرهنگ و ادب اسلامی: ترجمه سید مرتضی آیت الله زاده شیرازی. تهران: امیر کبیر.
- غنیمی هلال، محمد. (۱۹۹۹). الأدب المقارن، بیروت: دار العوده.
- فهیم، حسن. (۱۹۸۹). ادب الرحلات. الكويت: المجلس الوطنی للثقافة و الفنون.
- کراچکوفسکی، ایگناتی یولیانوویچ. (۱۳۸۴). تاریخ نوشته‌های جغرافیایی در جهان اسلام. ترجمه: ابوالقاسم پاینده. تهران: علمی و فرهنگی.
- کرستن سن، آرتو. (۱۳۶۷). ایران در زمان ساسانیان. ترجمه: رشید یاسمی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- گویارد، ام. اف. (۱۳۷۴). ادبیات تطبیقی. ترجمه: علی اکبر خان محمدی. تهران: پاژنگ.
- لعیبی، شاکر. (۲۰۱۳). «مقدمه لرحلتی اَبی دلف، مسعر بن مهلهل الخزرجی الینبوعی». الکوفه. مجله فصلیه محکمه. السنه ۲. العدد ۳. صص ۳۰-۵۳.
- مشکور، محمد. (۱۳۷۱). جغرافیای تاریخی ایران باستان. تهران: دنیای کتاب.
- مشهدی میرزایی، امیر. (۱۳۸۸). «گل و گیاه در تزیین تاریخ». مجله هنر. شماره ۳۳۸. صص ۴۲-۴۳.
- مکی، محمد کاظم. (۱۳۸۳). تمدن اسلامی در عصر عباسیان، ترجمه محمد سپهری، تهران: سمت.
- مینورسکی، ولادیمیر. (۱۳۵۴). سفرنامه ابودلف در ایران. ترجمه: سید ابوالفضل طباطبایی. تهران: انتشارات زوار.
- نامور مطلق، بهمن. (۱۳۸۸). «درآمدی بر تصویرشناسی، معرفی یک روش نقد ادبی و هنری در ادبیات تطبیقی». فصلنامه مطالعات ادبیات تطبیقی. دانشگاه آزاد جیرفت. شماره ۱۲. صص ۱۱۹-۱۳۸.
- نانکت، لاتیشیا. (۱۳۹۰). «تصویرشناسی به منزله خوانش متون نثر معاصر فرانسه و فارسی». ترجمه مؤده دقیق. مجله ادبیات تطبیقی، ویژه نامه فرهنگستان. دوره دوم. شماره اول. صص ۱۰۰-۱۱۵.
- نصراللهی، زهرا. جهانبازی، ندا. ناصری، طاهره. (۱۳۹۳). «رده‌بندی استان‌های کشور بر حسب جاذبه‌های گردشگری». مطالعات مدیریت گردشگری. سال نهم. شماره ۲۸. صص ۱۷-۳۷.
- نظری منظم، هادی. میرزایی، فرامرز. رحیمی آذین، مرضیه. (۱۳۹۵). «تصویر ایران در رمان سمرقند اثر امین معلوف، پژوهشی در ادبیات تطبیقی». فصلنامه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی. دوره ۴. شماره ۴. صص ۲۵-۵۵.

نظری منظم، هادی. پروینی، خلیل. هدایتی، نازنین. (۱۳۹۷). «الآخر الإنكليزي في مرآيا الأنا الشرقية المختلفة كتاب الجسد حقيبة السفر لغادة السمان أنموذجا». مجلة الجمعية الإيرانية للغة العربية وآدابها، فصلية محكمة، العدد ۴۶. صص ۱-۲۰.

وریکا، الکساندر. (۱۳۵۷). «ملاحظاتى چند درباره اثر تاريخى واقع در کنگاور که معبد آناهيتا عنوان يافته است». آگاهنامه. شماره ۳۵. صص ۱۸-۲۱.

References

1. Quran.
2. Ibn Battuta, Muhammad Ibn Abdullah. (1337). Ibn Battuta's travelogue, translated by Ali Mohad, Tehran: Publishing House. [Persian].
3. Estakhri, Ibrahim bin Mohammad. (1368). Masalak and Maliki, edited by Iraj Afshar, Tehran: Scientific and Cultural. [Persian].
4. Bakhtiari, Saeed. (1383). Atlas of Geology of Iranian Provinces. Tehran: Institute of Geography and Cartography of Geetology. [Persian].
5. Parvini, Khalil. Neat comment, Hadi. Khazri, Kaveh. (2011). "The image of Mayakovsky in the poetry of Abd al-Wahhab al-Bayati and Shirko Beik Hess, a morphological study in literary literature". Izaat cash magazine. Sunnah al-Thani. pp. 55-75. [Persian].
6. Torabi, Seyyed Mohammad. (2012). A look at the history and literature of Iran, first volume, Tehran: Qoghnos Publications. [Persian].
7. Thaalabi Al-Nisabouri, Abi Mansour Abdul Malik (1983). Yatima Al-Dahr in the merits of Ahl al-Asr. Description and research of Mofid Mohammad Qomeiha. The third part first edition Beirut: Dar al-Katb al-Alamiya. [Persian].
8. Hosseini, Khadija. (2015) "Another Iranian image in Arabic poetry, a case example of the image of the Taherian family in the poetry of Abbasid era poets". Master's thesis: Boali Sina University, Hamedan. [Persian].
9. Hanoun, Abdul Majid. (1986). The image of the French in the Moroccan novel. Algeria: Press Office. [Persian].
10. Jafari, Abuzar. (1385). "Shaiz: historical and physical analysis and investigation of its spatial compatibility with Takht Suleiman". Fine arts magazine. Number 25. pp. 25-34. [Persian].
11. Das Will, Roger. (2004). Tourism management, basics, strategies and works. Translation: 12. Seyyed Mohammad Arabi. Third edition. Tehran: Cultural Research Office. [Persian].
13. Dekhoda, Ali Akbar. (1370). Dekhoda dictionary. Tehran: Organization of Management and Planning of the country. [Persian].
14. Reza, Inayatullah (1367). Great Islamic encyclopedia. Tehran: The center of the great Islamic encyclopedia. [Persian].
15. Riahi Khoei, Mohammad Amin. "Notes on the ancient language of Azerbaijan". Sima Economi magazine. No. 182. pp. 26-35. [Persian].
16. Sami, Saadi. (2011). "Hydrotherapy". Physical education training. twelfth period Number 2. pp. 47-49. [Persian].
17. Sepehari, Sepideh (2013). "Comparative study of the reflection of Iranian Safavid era culture and customs in the travelogues of Chardin and Tavernier". A specialized

- journal of Persian language and literature analysis and criticism. No. 22. pp. 161-190. [Persian].
18. Sardar Asad, Ali Qali bin Hossein Ali (1386). *Tarikh Bakhtiari*, a summary of the ages in *Tarikh al-Bakhtiari*. Tehran: Asatir Publishing House. [Persian].
  19. Asfour, Jaber (1998). *Al-Maraya al-Muttajawara*. (Study in criticism of Taha Hossein). Egypt: Dar al-Quba. [Persian].
  20. Alavizadeh, Farzaneh (2013). "The image of Iran and Iranians in Jean Chardin's travelogue, a reflection on the concept of creation and stereotypes in the travelogue writer's mentality". *Journal of literary essays (former literature and humanities)*. Year 46. Number 186. pp. 147-170. [Persian].
  21. Ghanimi Hilal, Mohammad. (1373). *Comparative literature: historical and transformation, effectiveness and influence of Islamic culture and literature*: translated by 25. Seyyed Morteza Ayatollah Zadeh Shirazi. Tehran: Amir Kabir. [Persian].
  26. Ghonimi Hilal, Mohammad. (1999). *Al-Adab al-Maqaran*, Beirut: Dar al-Oudeh. [Persian].
  27. Fahim, Hassan (1989). *Travel etiquette*. Al Kuwait: National Council for Culture and Arts. [Persian].
  28. Krachkovsky, Ignati Yulianovich. (1384). *The history of geographical writings in the Islamic world*. Translation: Abolghasem Payandeh. Tehran: Scientific and Cultural. [Persian].
  29. Kirsten Sen, Arto (1367). *Iran during the Sassanids*. Translation: Rashid Yasmi. Fifth Edition. Tehran: Amir Kabir Publications. [Persian].
  30. Goyard, M. F. (1374). *Comparative literature*. Translation: Ali Akbar Khan Mohammadi. Tehran: Pajang. [Persian].
  31. Laibi, Shaker. (2013). "Introduction to the journey of Abi Dalf, Mas'ar bin Mehlhal Al-Khazraji Al-Nuba'i". *Al-Kufah Strong quarterly magazine*. Sunnah 2. Issue 3. pp. 30-53. [Persian].
  32. Mashkoo, Mohammad (1371). *Historical geography of ancient Iran*. Tehran: World of Books. [Persian].
  33. Mashhadi Mirzaei, Amir (2008). "Flowers and plants in decorating history". *Art magazine*. Number 338. pp. 42-43. [Persian].
  34. Makki, Mohammad Kazem. (1383). *Islamic Civilization in the Abbasid Era*, translated by Mohammad Sepehri, Tehran: Samit. [Persian].
  35. Minorsky, Vladimir. (1354). *Travelogue of Abu Dolf in Iran*. Translation: Seyyed Abulfazl. Tabatabai. Tehran: Zovar Publications. [Persian].
  36. Namur Motlat, Bahman (2008). "An introduction to imagery, introducing a method of literary and artistic criticism in comparative literature". *Comparative Literature Studies Quarterly*. Jiroft Azad University. No. 12. pp. 119-138. [Persian].
  37. Nanket, Laetitia. (2010). "Imagery as reading contemporary French and Persian prose texts". *Accurate translation of the good news*. *Comparative Literature Journal*, special issue of the Academy. Second period. the first number. pp. 100-115. [Persian].
  38. Nasrallahi, Zahra. Jahanbazi, Neda. Naseri, Tahereh (2013). "Ranking of provinces of the country according to tourist attractions". *Tourism management studies*. ninth year Number 28. pp. 17-37. [Persian].
  39. Neat comment, Hadi. Mirzaei, Faramarz. Rahimi Azin, Marzieh (2015). "The image of Iran in the novel *Samarkand* by Amin Maalouf, a research in comparative literature". *Comparative Literature Research Quarterly*. Volume 4. Number 4. pp. 25-55. [Persian].

40. Neat comment, Hadi. Parvini, Khalil. Hedayati, Nazanin (2017). "Al-Akhr English in Mirrors of Al-Ana Al-Sharqiyah Al-Khetab Al-Josam Haqibah Safar Laghada Al-Sman A-Mushida". Journal of the Iranian Association for Arabic and Ethical Literature, quarterly, number 46, pp. 1-20. [Persian].
41. Varika, Alexander. (1357). "Some observations about the historical monument located in Kangavar, which is called Anahita Temple". notice Number 35. pp. 18-21. [Persian].